

ŽILVINAS VAREIKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

TARPKULTŪRINIO SĄLYČIO PAIEŠKOS JUODOSIOS AFRIKOS IR EUROPOS FILOSOFINĖJE KOMPARATYVISTIKOJE

The Hunting for the Contacts in the Black African
and European Philosophical Comparativism

SUMMARY

The article analyses the German speaking Heinze Kimmerle's investigations into the relevant problems of philosophical comparativism and to intercultural communication. Kimmerle's philosophical Weltanschauung grew from the reflexion that had started between European (Derrida, Deleuze) and African (Kwame Gyaykye, Maurice Tschiamalenga Ntumba) philosophers over intercultural communication problems. The fundamental problem – the hunting for an authentic dialogue between the Black Africa tradition and European philosophy. On the one side, this hunting is based on Plato's dialogue and on the paradoxical character of the African *palaver*. On the other side, it revealed not the drama of incommensurability of heterogeneous cultures but it the positive efforts to understand each other.

SANTRAUKA

Straipsnyje įvairiais aspektais analizuojamas įtakingo vokiškai kalbančių šalių tarpkultūrinės filosofijos atstovo Heinzo Kimmerle'io nueitas tyrinėjimų kelias ir dabartinė pozicija aktualių filosofinės komparatyvistikos ir tarpkultūrinės komunikacijos problemų tyrinėjimo srityje. Jo filosofinės komparatyvistikos idėjos išaugo iš refleksijos teorinių diskusijų, užsimezgusių tarp kontinentinės postmodernios filosofijos kūrėjų (Derrida, Deleuze) ir Afrikos mąstytojų (Kwame Gyaykye, Maurice Tschiamalenga Ntumba) požiūrių į tarpkultūrinės komunikacijos problemas. Pagrindiniu tyrinėjimo objektu tapo autentiško kultūrinio dialogo tarp Juodosios Afrikos mąstymo tradicijos ir europinės filosofijos paieškos. Viena vertus, šios paieškos, kaip parodoma atliktoje kompleksinėje analizėje, rėmėsi platoniško dialogo ir afrikietiško *palaver* paradoksalio mis nuostatomis, o kita vertus, jos atskleidžia ne skirtingų kultūros, mąstymo ir pasaulio suvokimo tradicijų koegzistencijos dramatiškumą, tačiau ir iš to kylančias pozityvias pastangas geriau suprasti vienai kitą.

RAKTAŽODŽIAI: Kimmerle, Derrida, kultūrinis Kitas, dialogas, tarpkultūrinė filosofija, Afrikos filosofija.

KEYWORDS: Kimmerle, Derrida, cultural Other, dialogue, intercultural philosophy, African philosophy.

IVADINĖS PASTABOS

Ilgamečio Bochumo, Bonos, o vėliau Erazmo universiteto Roterdame profesoriaus Heinzo Kimmerle'io (g. 1930) perėjimas nuo kontinentinės postmodernistinės filosofijos autoritetų – Michelio Foucault, Giles Deleuze, Jacques Derrida – veikalų išvalgų tyrinėjimo prie postmetafizinio tarpkultūrinio diskurso iš esmės buvo nulemtas suvokimo, kad minėtų autorių teoriniai konceptai jau neatitinka naujos postmetafizinės epochos ir metacivilizacinės kultūros tikrovės, o kontinentinė filosofija ir pats Vakarų mąstymas dabartinės geopolitinių prieštaravimų draskomos technogeninės civilizacijos sąlygomis „praranda galimybes reguliuoti pasaulyje absoliučiai viską, kas nutinka“ (Kimmerle: 1997, žr. internete 2015 05 15).

Ieškodamas naujų tarpkultūrinių slinkčių sąveikų ir jas atspindinčių komparatyvistinių tyrinėjimų barų, kuriuose dabartinis mąstymas, lanksčiai spręsdamas minėtas problemas, įgytų tvirtą teorinį ir metodologinį pagrindą, Kimmerle atranda gaivias idėjas dabartinių Afrikos mąstytojų – Ernesto Wamba dia Wambos, Kwame Gyaykye, Josepho Nyasani, Geraldo Wanjohi, Maurice Tschiamalenga

Ntumba, Joshua Kudadjie – poleminės dvasios kupinuose, afrikietiškos mąstymo tradicijų savitumą grindžiančiuose tekstuose. Juose skleidžiamos potencialiems tarpkultūrinio dialogo partneriams skirtos išvalgos ir tarpusavio pagarbą išsakantys *atviro dialoginio mąstymo* principai. Straipsnio autorius, remdamasis Kimmerle'io ir Afrikos mąstytojo Gyekye mintimis, glaustai aptaria savitą afrikietiškos filosofijos dialogo formą – *palaver* (zulų k. „diskusija“, „pašnekesys“). Vėliau pereina prie Vakarų akademiniam diskurse ypatingą aktualumą įgavusios „Kito“ problematikos, kurią nagrinėja glaudžiamame santykiyje su aktualiais dabartinės afrikanistikos ir Kimmerle'io tarpkultūrinės filosofijos diskursais. Iš čia kyla vadinamojo *ubuntu*, bendruomeninio *solidarumo*, sudėtingas problemų laukas, kurio analizė šiame tekste siejama su estetinio suvokimo ir meno filosofijos problematikos sferomis. Galiausiai straipsnio autorius svarsto, kaip minėti naujausi Juodosios Afrikos kultūrinio tapatumo filosofiniai diskursai lemia dabartinę filosofinės komparatyvistikos atstovo Kimmerle'io tarpkultūriškumo sampratą.

KIMMERLE'IO KULTŪRINĖS KOMPARATYVISTIKOS
PROBLEMŲ GENEZĖ

Dar daugiau nei prieš keturis dešimtmečius dirbdamas Roterdame 1977 m., Kimmerle susidomi tuo metu Vakarų komparatyvistinėje filosofijoje ypatingą aktualumą įgijusio kultūrinio „Kito“ problematika. Pamažu pasinėrus į tarpkultū-

rinės komunikacijos ir civilizacinės komparatyvistikos problemas, ji tampa jo ilgalaikių mokslinių tyrinėjimų konceptuali branduoliu. Analizuodamas prancūzų postmodernizmo ideologų Foucault, Deleuze, Derrida tekstus, filosofas kartu

aiškinosi, kokių esama galimybių pritaikyti iš vokiečių klasikinio idealizmo perimtą dialektinį metodą kultūros raidos ir tarpkultūrinių sąveikų procesams apibūdinti. Dėl vokiečių klasikinio idealizmo ir istorijos filosofijos įtakos Kimmerle'io mąstymui tuomet dialektinis metodas buvo interpretuojamas kaip *universalus pasaulinės kultūros raidos procesų pažinimo instrumentas*. Antra vertus, kultūrų sąveikos dialektikai jis priskiria socialinį, politinį ir istorinį pobūdį, kokio, anot Kimmerle'io, „stokoja analitiniai ir fenomenologiniai metodai“ (Kimmerle 1978: 182).

Praslinkus daugeliui metų, sistemingai gilindamasis į kultūros ir meno fenomenus tyrinėjančių mokslų slinktis, Kimmerle'is atkreipia dėmesį į seniai į akademinį diskursą Jurgeno Habermaso įvestą ekspresyvos kalbinės veiklos (vok. *expressives Handeln*) universalumą. Šiais tyrinėjimais tiesiogiai pereinama prie komparatyvistinių kultūros tyrinėjimų, kuriuos apvainikuoja programinis veikalas *Begegnung der Kulturen in Ost und West* („Rytų ir Vakarų kultūrų susitikimas“, 2005), skirtas pamatinėms komparatyvistinės kultūrologijos ir filosofijos problemoms bei afrikiečių kilmės mąstytojo Hyogmyon Kwon koncepcijos analizei (Kimmerle 1987: 245–271).

Palapsniui pereidamas nuo perdėm Vakarų humanistikoje sureikšminto *racionalumo* intelektualinės galios ir universalumo kritikos prie principinio *mąstymo tipų įvairovės* teigimo, Kimmerle'is dabar jau vis nuosekliau kritikuoja hegeliškos tapatybės filosofijos idėjas, pasireiškiančias įvairiuose dabartiniuose vokiečių klasikinio racionalizmo idėjų paveiktuose kultūros moksluose. Ši kritinė tenden-

cija ryškėja ankstyvuosiuose vokiečių komparatyvisto tekstuose, susijusiuose su skirtingų mąstymo formų ir iš jų kylančių įvairialypių filosofavimo nuostatų svarbos ir perspektyvumo tarpkultūriniame civilizacinių pasaulių dialoge išryškiniu.

Juose sąvokai „mes“ suteikiamos naujos semantinės prasmės. Anot Kimmerle'io, siekiant pažinti dabartinę radikalai pakitusią, lyginant su vokiškojo klasikinio racionalizmo idėjų viešpatavimo epocha, sociokultūrinę tikrovę žmogui jau neužtenka vien žvelgti į save ir sureikšminti tik savo vienintelį požiūrio tašką į pasaulį. Dėl šios priežasties Kanto ar Hegelio mąstymo tradicijoje privilegijuotą padėtį įgijęs racionalumo principais besiremiantis subjektas dabartiniame geopolitinių, civilizacinių ir tarpkultūrinių įtakų draskomame pasaulyje jau nebegali būti laikomas universaliu mąstymo modeliu. Šią mintį Kimmerle išsakė dar anksčiau paskelbtame veikale *I, we and Body* (*Aš, mes ir kūnas*, 1989), kuriame sugretino europinius ir afrikietiškus vaizdinius su jo pavadinime minimais konkrečiais filosofiniais konceptais.

Pasineriant į ankstyvuosius Kimmerle'io tarpkultūrinės filosofijos tekstus, neretai susidaro įspūdis, kad juose besiskleidžianti *mąstymo įvairovės* problematika stygavo visą tolesnį suviešėjusį mokslininkui aktualių komparatyvistinės filosofijos tyrinėjamų problemų lauką. Jame labiausiai mane sudomina gilus Vakarų ir Afrikos mąstymo tradicijų ir įvairių jų idėjų istorijos kontekstų apmąstymas. Juose Kimmerle'is, užuot rėmęs kolonijinės epochos rasistinių mitų kartojimu, savo dėmesį sutelkia į

konkrečių kultūros, mąstymo tradicijų, istorinių faktų lyginamąją analizę. Skirtingų mąstymo tradicijų tapsmo idėjas jis detalai aiškina remdamasis konkrečių tautų ir etninių mažumų kultūros istorijoje išsiskleidusiais požiūriais į pamatines kasdienės žmogaus būties problemas bei kitais anksčiau akademinio mokslo marginalijose buvusių socialinių ir kultūrinių reiškinių lyginamaisiais tyrinėjimais.

Jis nuolatos pabrėžia, kad skirtingų mąstymo tradicijų genezės ir savitumo apmąstymas neišvengiamai pasižymi išskirtiniu prieštaringumu ir sudėtingumu. Viena vertus, tyrėjui užimant humanistinę poziciją tenka pagrįsti savo naudojamas sąvokas konkrečia ir metodologijos požiūriu neprieštaringa faktų interpretacija ir kartu kovoti su tik išoriškai dėl rasinio korektiškumo nuostatų paneigtais, tačiau tikrovėje dar Vakarų filosofijoje tvirtai įsišaknijusiais europocentrinės pasaulėžiūros stereotipais. Tokiomis humanistinėmis nuostatomis ir europocentrizmui oponuojančiais analizės principais yra persmelktas kitas programinis Kimmerle'io veikalas *Entwurf einer Philosophie des Wir. Schule des alternativen Denkens (Mes filosofijos projektas. Alternatyvaus mąstymo mokykla, 1983)*. Jame aiškėja, kad pernelyg tiesmukai aiškinant abstrakčias tarpkultūrinės filosofijos sąvokas, kyla pavojus netekti metodologijos požiūriu patikimo kultūrinio *Kito* aiškinimo, kadangi *Kito* negalima taip paprastai imti ir priskirti konkrečiai tautai ar etninei grupei kaip išimtinai tik jai būdingo identiteto apraišką.

Dėl šios priežasties darosi akivaizdu, kad konkretūs kultūriniai konstruktai

jau pamatinių tarpkultūrinių sąvokų lygmenyje yra problemiški, kadangi pernelyg universalizuotas jų aiškinimas neišvengiamai iškreipia realios sociokultūrinės tikrovės ir jos būdingiausių bruožų supratimą. Dėl šios priežasties Kimmerle'is atvirai pripažįsta, kad tokio aiškinamojo pobūdžio idėjos viso labo tarpkultūrinės filosofijos kategorijų sistemoje lieka atsitiktinės ir nesisteminės kultūros reiškinių interpretacijose. Iš čia plaukia išvada, kad pati Kimmerle'io *Mes filosofija* yra galima viso labo tik gražaus projekto pavidalu. Siekdamas pagrįsti savo požiūrio prasmingumą, Kimmerle'is kultūrinio *Kito* idėją išplėtoja panašiai kaip Derrida *archirašto*. *Kitas* čia įasmenina kultūrinių *skirtumų visetą*, kurio turinių pagrindų formuluojami su jais susiję kiti tarpkultūrinės filosofijos klausimai, skatinantys kultūrinių tyrinėjimų interpretacinius mechanizmus ir mokslinę kūrybinę pagavą. Kimmerle'is *Kitą* eksplikuoja įvairiais meninės ir tarpkultūrinės orientacijos rakursais.

Meninė arba estetinė sfera, Kimmerle'io įsitikinimu, formuoja pirmąją kultūrinio *Kito* suvokimo perspektyvą. Susidomėjimas meno teikiamomis pažintinėmis galimybėmis čia kyla iš vokiečių mąstytojo filosofinių tyrinėjimų priešistorės. Pradžioje jis buvo susižavėjęs nekalbinio žmogaus ir jį supančių daiktų santykio pažinimo galimybe. Šis suvokimo būdas mąstytoją suartino su vokiečių estetikos specialistais Klausu Bönighausenu ir Fritzu Vahle (Kimmerle 1987: 254–268) ir padėjo giliau pažvelgti į kultūrinių skirtumų, susijusių su kalba, aiškinimą. Neatsitiktinai Kimmerle'is diskursyvią filosofinę kalbą savo tarpkul-

tūrinėje filosofijoje pradeda vis dažniau lyginti su nediskursine meninės raiškos kalba. Šios kalbos Kimmerle'ui yra autonomiškos, tad negalima sakyti, kad kuri nors iš jų yra pranašesnė už kitą. O štai minėtų kalbų skirtumai, nors yra viso labo santykiniai, tačiau būtent jie padeda skaitytojui ir stebėtojui giliau pažinti atskleidžiamos tiesos daugiaprasmiškumą. Taip Kimmerle'io suma-

nymas įgyja kitokį pobūdį. Viena vertus, jis mėgina, eidamas filosofinių apmąstymų keliu, suvokti kasdienybės patirtis ir susieti jas su fenomenologijos laimėjimais. Antra vertus, taip filosofo mintis tik dar giliau panyra į sociokultūrinę tikrovę, kurioje gyvenantys individai, santykiaudami vieni su kitais, atranda kultūrinius kasdienybės skirtumus ir panašumus.

JUODOSIOS AFRIKOS DIALOGO PARADOKSALUMAS

René Descartes'o sukurtos metodologijos nuo Naujųjų amžių smarkiai paveiktam Vakarų mąstymui būdingas racionalus analitinis filosofavimo stilius buvo paremtas griežtomis loginėmis struktūromis ir sąvokų sistemomis, suteikiančiomis nuoseklų metodišką pobūdį gvildenamų filosofinių klausimų sprendimui. Be to, Descartes'o paveiktam filosofiniam argumentavimui, pasitelkiančiam įvairius konceptus, itin svarbu buvo, kad jie atlieptų logikos taisykles. Tokie iš Descartes'o išplaukiantys ir vokiečių klasikinėje filosofijoje galias šaknis suleidę Vakarų mąstytojų loginiai diskursai išreiškia pamatines europinės racionalistinės mąstymo tradicijos metodologines nuostatas. O štai pagrindinės regioninės Užsachario arba Juodosios Afrikos mąstymo tradicijos pirmiausiai kyla iš žodinių išminties klodų apmąstymo. Dėl šios priežasties afrikietiškas mąstymas remiasi ne tiek logiškai pagrįstomis sąvokomis, kiek įvairiomis meninės raiškos formomis ir iš realios kasdienės gyvenimiškos patirties išplaukiančiomis „gyvenimo filosofijos“ sampratėmis, pavyzdžiui, *ubuntu* ar *palaver*.

Galiausiai Užsachario afrikietišką filosofinį diskursą savitai apibendrina imlios metaforiškos patarlės, kurių vaidmenį abstrakčių įžvalgų eksplikacijai galima palyginti su lotyniškų maksimų ar epigramų vaidmeniu Renesanso periodo Vakarų filosofijoje. Šios gyvenimiškos išminties prisotintos formuluotės sumaniai įtikina egzistuojančio etinio prado tiesų objektyvumu ir dažnai veda prie gilių žmogiškosios būties problemų filosofinių apmąstymų. Dėl šios priežasties jos gausiai skleidžiasi ir įvairiose Juodosios Afrikos tautų kasdienio bendravimo srityse. Vadinasi, afrikietiškų patarlių, sparnuotų posakių išminties perlai iš buitinės šnekos palaipsniui pereina į išminčių pašnekesį ir tampa naujų suvokimo turinių generatyvia medžiaga, leidžiančia pokalbio dalyvius įtikinti asmeninių argumentų teisingumu.

Pavyzdžiui, Ganos mąstytojas Gyekeye atkreipia dėmesį į patarlės „Ausyje nėra kryžkelių“ išmintį, išreiškiančią dar nuo Aristotelio laikų Vakarų mąstymui būdingą *principium contradictionis* (Gyekeye 1987: 20). Žodiniu keliu perduodamoje patarlėse dažniausiai nuolatos

pasikartoja tam tikros amžiais kruopščiai šlifluotos frazės, kurios taiklumu ir stiliaus glaustumu nedaug nusileidžia Nietzsche'ės išdailintiems aforizmomams. Šiomis patarlėmis skleidžiamos mintys ilgainiui vis aiškiau Juodosios Afrikos mąstymo tradicijoje struktūruojamos, kad jas galima būtų veiksmingiau prisiminti konkrečioje situacijoje. Pavyzdžiui, paisyti struktūravimo taisyklės buvo privalu siekiant perteikti kuklumo ir mandagumo idėjas Nigerijos žodinės tradicijos lobyno Jorubos vienoje iš patarlių: „Orunmila (antras pagal svarbą Jorubos dievas) byloja, kad nuolatos reikia pasilenkti einant pro siaurą pirkelės įėjimą“ (Abimbola 1975:175).

Remiantis minėtu apibūdinimu, žodžiu perduodamuose mituose, legendose ar didaktiniuose eilėraščiuose taip pat išryškėja tam tikri ilgainiui susiklostę ir konceptualią prasmę įgavę filosofiniai diskursai. Tuo galima remtis net kai minėti išminties turiniai užrašyti jau daugiau ar mažiau kanonizuotų tekstų pavidalu, o tokia padėtis, kurioje estetiniai ir filosofiniai turiniai supanašėja, dažnai pasitaiko tyrinėjant įvairias indų archajinės išminties tradicijas. Iš to, kas pasakyta, išplaukia principinė išvada, kad tarpkultūrinėje filosofijoje svarbiausia nustatyti, kuri priemonė geriausiu būdu padeda analizuoti tyrinėjamą diskursą. Dėl šios priežasties tokia išraiškos priemonė prilygsta savitai pagrįstam loginiam argumentavimui, kylančiam iš vakarietiško mąstymo pirminių prielaidų ir ištakų. Galiausiai būtina pabrėžti, jog afrikietiškos filosofinės idėjos perduodamos religinių santykių pagrindu, kaip ir visas filosofinės idėjas, jas taip pat suformuluoja atskiri asmenys.

Kaip pabrėžia Gyekeye, tai „būdinga pačiai idėjos apibrėžčiai“ (Gyekeye 1987: 24). Tačiau Afrikoje viešpataujant žodinei išminties perdavimo tradicijai filosofų, kurie šias idėjas sukūrė, vardai tiesiog neišliko. Pastaroji tendencija ištinka ir meno kūrinius, iliustruojančius vieną ar kitą afrikietiško meno tradiciją. Menininkų tapatybė ilgainiui taip pat kaip ir filosofų pasislepia žodinės tradicijos užmaršties ūkanose. Vis dėlto patarlės, kaip ir filosofiniai turiniai, aktyviai yra vartojami kalboje ir viešojoje socialinėje ir kultūrinėje erdvėje, todėl išlieka aki-vaizdus šiuos dalykus siejantis ryšys. Iš to, kas pasakyta, plaukia kita principinė išvada, kad Juodosios Afrikos mąstymo tradiciją simbolizuojančioje *žodinėje kultūroje perduodamų išminties turinių ir įvairių liaudies vaizdinių rekonstrukcija toli gražu neprieštarauja filosofinių idėjų individualios ištakos supratimui.*

Minėtai užduočiai atsiduoda dabartiniai Afrikos filosofai, kurie daugiausiai pluša skirtinguose akademinės filosofijos baruose. Jų lipdomi Afrikos filosofijos rekonstrukcijos statiniai remiasi kritiniu požiūriu, kadangi filosofinių turinių randa tiek religiniuose, tiek su etnine savimone susijusiuose paprotiniuose vaizdiniuose. O štai Juodojo žemyno vaizduojamojo meno, poezijos ir muzikos filosofiniai turiniai tirtini kiek kitoki metodologiniu pagrindu. Straipsnio autoriaus manymu, šiuo atveju reikalingos specialios menotyrinės žinios, padedančios verbalizuoti estetinės raiškos priemones. Panašų darbą atlieka tarpkultūrinė filosofija, versdama vienos kultūros mąstymo tradiciją į kitam mąstymo būdui suprantamą sąvokinę kalbą. Galiausiai verta prisiminti, kad vakarietiš-

koje filosofijoje būta laikotarpių, kurių metu poezijos, muzikos ar netgi vaizduojamojo meno kūriniai buvo glaudžiai susieti tam tikrais religiniais kanonais. Antai toks mišrus pusiau religinis – filosofinis mąstymas vyravo nuo viduramžių ir pavienių atvejų pavidalu reiškesi ligi pat Naujųjų amžių aušros, kai kartu su savarankiška Descartes'o idėjų paveikta pasaulietine filosofija ima formotis autonomiškas nuo anksčiau viešpatavusių religinių vaizdinių menas.

Jeigu kiekvienos tyrinėjamos kultūros poezija, vaizduojamasis menas ir muzika būtų suvokiami religiniu pagrindu, tada plėtojama tarpkultūrinės filosofijos sąvoka taptų prieštaringa. Pirmiausiai reiktų specialaus tam tikros kultūros religinių vaizdinių sistemų išmanymo. Tam tikra prasme neliktų principinių filosofinių hermeneutinių problemų, nes būtų pasitenkinama tik religinėmis žiniomis, kurias įmanoma gauti iš esmės bet kuriuo metu. Priminsiu, kad į mūsų dėmesio centrą pakliuvusiame Pietų Sacharos arba Užsachario regione menas ir religija išsiskyrė tik dvidešimtojo amžiaus antroje pusėje. Būtina taip pat atkreipti dėmesį į svarbią analizuojamu aspektu aplinkybę, kad afrikiečių mąstymą tuo metu dar įvairiais aspektais stipriai veikė tradiciniai, amžiais gyvavę etninių bendrijų socialiniai santykiai.

Todėl įvairių Užsachario meno apraiškų filosofinių turinių tyrinėjimas sietinas taip pat su religinių vaizdinių analize, kadangi visi minėti tikrovės suvokimo būdai yra vienodai reikšmingi mėginant suprasti Afrikos mąstymo tradicijos savitumą. Taigi, jeigu Vakarų mąstymo tradicijoje, pradedant Naujai-

siais amžiais, bandoma filosofinį mąstymą radikaliai atriboti nuo panašių sąsajų ir įsivaizduoti meną kaip visiškai nepriklausomą pasaulio pažinimo būdą, leidžiantį, nepaisant erdvės ar laiko, prabilti į žmones, leisti jiems gėrėtis meno kūriniais ir mėgautis kūrybinės vizijos materialaus pavidalo artumu, tai Užsachario Afrikoje menas dar yra labai glaudžiai susijęs su savo istoriniu kultūriniu kontekstu, kuriame jis plėtojasi glaudžioje sąveikoje su religiniais vaizdiniais.

Remdamasis pirmiausiai Dilthey'aus gyvenimo filosofija Heideggeris ir, ypač Gadameris, filosofinio dialogo koncepcijas formavo tekstų hermeneutinių analizų pagrindu. Taigi Vakarų filosofijos tradicijoje žmonijos minties istorija dažniausiai buvo reflektuojama raštu. Afrikos filosofijoje yra kitokia padėtis: sakytinis išminties, užkoduotos liaudies mituose, pasakose ir padavimuose, turinių perteikimo būdas Juodojo kontinento mąstyme yra labai reikšmingas. Jis, anot Ganos universiteto filosofijos profesoriaus Kwame Gyekye, „...kyla iš fakto, kad tradicinė Afrikos filosofija nėra rašytinė ir dokumentuota“ (Gyekye 1987: 51). Kitaip nei Gyekye, įžvelgiantis afrikietiško filosofinio diskurso neužrašomumo problemą, straipsnio autorius yra linkęs palaikyti Heinzo Kimmle'io požiūrį, kad afrikietiškas oralinis filosofinis diskursas atskleidžia Juodojo žemyno filosofijos tradicijos savitumą. Siekdami teoriškai pagrįsti pastarąjį teiginį, pasitelksime Užsachario Afrikos filosofijos kontekste aktualų *palaver* konceptą. Jo išskleidimas apnuogina afrikietiško filosofinio diskurso paradoksalumą, artimą kai kuriomis

savo nuostatomis įtakingai kinų filosofijos kryptčiai daoizmui. Jo šalininkai mąstymo ir tiesos ieškojimo procese balansuoja tarp lengvo pašnekėsio ir tarp intuityvių svarstant klausimą klausimą kylančių mąstymo turinių analizės.

Dėstydamas Pretorijos universitete Kimmerle'is susipažino su Kongo Respublikos politiku, filosofu Ernestu Wamba dia Wamba (g. 1942), kurio dėmesio centre buvo Vakarų mąstymo tradicijos ir egzistencinės pakraipos filosofijos (Sartre'o, Merleau-Ponty) analizė. Remdamasis egzistencializmo idėjomis, šis mąstytojas išskleidė *palaver* konceptą politologiniame diskurse siedamas jį su žmogaus žodžio laisve ir gebėjimu apginti įvairias bendruomeninės laisvės apraiškas politinėmis masinėmis demonstracijomis. O štai Kimmerle'is, perimdamas iš dia Wamba *palaver* konceptą, pastarąjį interpretuoja jau kiek kitokiu kultūriniu aspektu. Anot vokiečių mokslininko, *palaver* – „tai visiems bendro sprendimo, apie kurį buvo ilgai šnekama ir kuris galiausiai vieningai priimtas...“ (Kimmerle žr. 2015 05 16) diskursas. Šiuo požiūriu pabrėžiama sakininės tradicijos viršenybė rašytinių susitarimų atžvilgiu. Ši dominantė suteikia galimybę tarpkultūrinės diskusijos dalyviams lanksčiai manevruoti tarp skirtingų požiūrio taškų bei pilkos kasdienybės ir abstraktaus samprotavimo aukštumų. Panašiai yra ir mums geriau pažįstamuose Sokrato dialoguose, kuriuose buitinius epizodus keičia abstraktaus filosofinio mąstymo išvalgumas ir gelmė. Tačiau kitaip nei Sokrato dialoguose, kuriuose Platono lūpomis gina ma tiesa galų gale tampa vyraujančiu

požiūriu svarstomu klausimu, afrikietiška mąstymo tradicijai būdingo *palaver* diskurso dalyviai tarpusavyje aistringai diskutuoja tol, kol *pasiekia daugumai konkrečios bendruomenės narių, o ne vienam pokalbininkui priimtina susitarimą.*

Antra vertus, be *palaver* konceptui būdingo demokratinio konsensuso bruožo, kuris nėra originalus, kadangi jį ir dialektinio mąstymo principus galima išvelgti įvairiose indų, kinų, antikos, arabų musulmonų, Vakarų filosofinio mąstymo tradicijose, *palaver* taip pat yra būdingas neįpareigojančios arba netgi nesvarbios šnekos aspektas. Iš pirmo žvilgsnio pastaroji Kimmerle'io neekspliciuojama, iš didžiausios Pietų Afrikos genties zulu liaudies kalbos aruodo kylanti *palaver* reikšmė prabyla apie Vakarų filosofijos kontekste ydingą racionaliam filosofiniam mąstymui būdingą laikyseną, kurioje malonus laiko praleidimas tampa svarbesnis už argumentuotą hermeneutinę analizę. Antai Heideggerio filosofiniame žodyne afrikietiškas *palaver* būtų prilygintas *Gerede* (liet. „tauskalams“), stokojančiams rimto įsigilinimo į žmogaus egzistencines problemas. Įgijęs akademinę išsilavinimą Vakarų universitetuose ir gerai pažįstantis Vakarų metafizikos istoriją Gyekeye pritaria Heideggerio skepsiui nerimtos kalbos atžvilgiu ir teigia, kad didžiulę problemą Afrikos filosofijos tyrinėtojai kelia „...tarpusavyje nesusijusių idėjų jungimas į darnią mintis klasifikuojančią sistemą“ (Gyekeye 1987: 52). Straipsnio autoriaus požiūriu, Gyekeye įvardijama problema, Afrikos filosofijos tariamas „netvarkingumas“, tikrovėje yra tiesiogiai išplaukianti iš afrikietiško mąstymo *palaver* diskurso ypatybė, kuri reiš-

kiasi kaip spontaniškai išreikštas gyvybingas mąstymas, intuityviai ieškantis karštuose ginčuose atsiskleidžiančios tiesos. Antraip sakant, afrikiečiai filosofuoja, kol galiausiai išsiaiškina bendro dalyko esmę, užuot palikę gvildenamą klausimą atvirą tolesniam kitų filosofų mintijimui. Pastaroji tendencija yra būdinga įvairių Vakarų mąstytojų paskaitose ir veikaluose plėtojamų dialogų, monologų vyksmams.

Palaver diskurse pagarba ir dėmesiu vienas kitam grįstame atvirume „...nutinka viskas, kas tik įmanoma: įvairūs susitikimai, patirtys, bet neįvyksta nieko, kas leistų iškelti teorinius konstruktus ar ideologijas“ (Kimmerle žr. 2015 05 16). Balansuodamas tarp malonaus pokalbio ir rimtos diskusijos, afrikietiškas *palaver* nutolsta nuo vakarietiškam mąstymui būdingo racionalistinio filosofavimo ir intuityvistine nuojauta bei menine pasaulėžvalga priartėja prie Rytų Azijos – kinų daoistinėje mąstymo tradicijoje akcentuojamo pasaulio sampratos vieningumo. Kimmerle'io išvelgiamas Pietų Afrikos *palaver* diskurso atvirumas atliepia įtakingo kinų daoizmo atstovo Zhuangzi mintį, kad „...visi dalykai yra atviri vienas kitam ir susiję su vienu. Vienis prasiskverbia pro juos leisdamas išvyti, kaip kelios skirtingos pusės atsiveria viena kitai ir sudaro visumą“ (Zhuangzi 2009:13). Antra vertus, šiame

straipsnio autoriaus suvokiamame Afrikos ir Rytų Azijos mąstymo tradicijų dialoge esama tam tikro neatitikimo. Daoistinis mąstymas, suvokdamas kalbos teiginių reliatyvumą, kylantį iš pasaulyje vykstančių procesų kintamumo, dėl šios priežasties krypsta link filosofinių apmąstymų kontempliavimo tyloje, o afrikietiškas *palaver* remiasi natūralia filosofinių tiesų spontaniška sklaida, kylančia iš ilgų kalbų ir diskusijų.

Antras filosofinį dialogą praturtinantis Kimmerle'ės tyrinėjamas *ubuntu* aspektas suponuoja pagalbą, kai bendruomenės nario gyvybei iškyla grėsmė. Taigi gyvybė traktuojama kaip vienas svarbiausių vertybinių tarpusavio bendruomenės narių socialinių santykių segmentų. Čia nuolatos kalbama apie bendruomeninį solidarumą, kuris iš tikrųjų yra svarbus gyvenant gyvybei pavojinguose dykumų ir savanų ruožuose ar teritorijose, kur periodiškai vyksta negritiudo ideologijos kurstomi lokaliniai karai. Dėl šios priežasties bendruomeninio *ubuntu* reprezentacija Afrikos meno tradicijoje nėra vien tik palaipsniui generuojamas *élan vital*, kylantis iš suvokimo, kad tai, kas glūdi atmintyje, atsispindi ir tikrovėje. Šį suvokinį galima susieti tiek su trūkinėjančia mintimi, tiek su atjauta ir empatija visoms nuo įvairių socialinių problemų kenčiančioms Afrikos tautoms.

IŠVADOS

Vadinasi, mūsų glaustai aptarti įvairūs tarpkultūrinės filosofijos atstovo Heinzo Kimmerle'io empatijos ir atjautos elementai bendruomeninio *ubuntu* as-

pekto interpretacijoje atveria vartus naujiems tarpkultūrinės perspektyvos horizontams, krypstantiems link Vidurinėje Azijoje užgimusios Buddhos Keturių

Didžiųjų Tiesų pasaulėžvalgos, kultūrų komparatyvistikos požūriu artimos bendruomeninio *ubuntu* sampratai. Pastarosios tiesos – *dukkha* (iš sansk. k. „kančios“) neišvengiamybė, kančios kilmė iš žmogaus egoizmo ir išsivadavimas iš kančios sieja vieną konkrečios bendruomenės narį su kitais. Pastarąją nuostatą įgyvendina patys bendruomenės nariai, elgdami kilniai ir žmogiškai. Dėl minėtos priežasties šios tiesos, o ypač kvirtvoji, atitinka afrikietiško *ubuntu* etimologiją zulų kalboje, reiškiančią žmogiškąjį gerumą ir tarpusavio solidarumą.

Nors budizmo filosofijoje *dukkha* ar Afrikos filosofijoje *ubuntu* nepanaikina įvairių tų regionų gyventojų socialinio gyvenimo ir komunikacijos problemų, tačiau minėti atjautos ir empatijos elementai, kylantys iš kančios priežasčių supratimo indų budizmo filosofijos tradicijoje ar iš pagarbos gyvybei konteksto, arba išplaukiantys iš *ubuntu* koncepto refleksijos, abipusiškai skatina pažinti ir tą kultūrinį Indijos bei Afrikos mąstymo ir pasaulio suvokimo tradicijų savitumą, kuris padeda veiksmingiau imtis jų realių būties problemų sprendimo.

Literatūra

- Abimbola Wande. 1975. *Sixteen great poems of Ifa*. Paris: UNESCO edition.
- Gyekeye Kwame. 1987. *An essay on African philosophical thought. The Akan conceptual scheme*. New York: Cambridge University Press.
- Kimmerle Heinz. 1978. *Die Philosophie der Geisteswissenschaften als Kritik ihrer Methoden*. Hague: Martinus Nijhoff.
- Kimmerle Heinz. 1990. *Different Elements for a General Science of Culture*. London: Routledge.
- Kimmerle Heinz. 1987. *Begegnung der Kulturen in Ost und West. Festschrift für Hyogmyon Kwon zu 60 seinem Geburtstag*: 245–271.
- Kimmerle, Heinz. 1987. *Schein im Vorschein der Kunst. Grenzüberschreitungen zur Identität und zur Nicht – Identität*. 1987. *Verdinglichung und Utopie. Ernst Bloch und Georg Lukacs*. Frankfurt am Main: Insel Verlag, p. 254–268.
- Kimmerle Heinz. 2005. *Afrikanische Philosophie im Kontext der Weltphilosophie*. Nordhausen: Verlag Traugott Bautz Verlag.
- Kimmerle, Heinz. *Mazungumzo*. 1997. <<http://www.galerie-inter.de/kimmerle/interkulturelle.kommunikationframe.htm>> [žiūrėta 2019 05 16]
- Zhuangzi. *The Essential Writings with selections from traditional commentaries*. 2009. Indianapolis: Hackett Publishing.